

„Ja necitím strach,
iba neodbytný pocit,
ako keby sa mi pod
nohami prepadávala
zem.“

Jelena
Kostučenko

Moja milovaná krajina

absent
prekliati / reportéri

Reportáže z Ruska

absynt

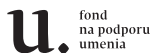

Jelena
Kostučenko:
Moja
milovaná
krajina

Reportáže z Ruska

Preložila Kristína Karabová

Vydanie publikácie podporil z verejných
zdrojov Fond na podporu umenia

Copyright © 2023, Elena Kostyuchenko
Translation © Kristína Karabová
Design & Layout © Pavlína S. Morháčová
ISBN 978-80-8203-534-9

Nugzarovi Mikeladzemu

čo ešte:
ak prichádza noc
nech
si všetci zavrú oči

ak prichádza deň
nech
si všetci otvoria oči

Fiodor Svarovskij

Obsah

Prvá kapitola: Muži z televízora	13
„Putin už dávno hrá, len toho Medvedeva musíme furt vyberať“	20
Druhá kapitola: Skončilo sa detstvo	25
CHZB/CHON	29
Tretia kapitola: Moskva nie je Rusko	53
Život na trase Sapsanu	58
Štvrtá kapitola: Spravidlosť vs. slušnosť	87
Od svitu do mrku	93
Piata kapitola: Bezmocnosť	107
Šiesta kapitola: Byť ženou	115
Cesta	122
Siedma kapitola: Moja láska (neviditeľná a skutočná)	141
„S láskou a žiaľom“	146
Ôsma kapitola: Nerusi	159
Posledné vrtuľníky	166
Deviata kapitola: Moja prvá vojna (mama a Krym)	213
„Váš muž sa vybral pod paľbu dobrovoľne“	220
Desiata kapitola: Pamäť (zmiznutie)	237
Sny Beslanu	244
Jedenásta kapitola: Kde je srdce temnoty	269
Hrdza	276
Dvanásta kapitola: Fašizmus tu je už dávno (otvorte oči)	325
Ústav	334
Trinásta kapitola: Vojna (ako prerastala a prerástla)	395
Mykolajiv	403
Štrnásta kapitola: Novaja a ja (boli sme sekta)	421

Muži z televízora

Nepamätám si seba ako novorodenca, spomínam si na seba od štyroch, možno troch rokov. Vybavujem si obrisy ľudí skláňajúcich sa nado mnou alebo tak sa mi aspoň zdá. Pamätám si babku – zomrela, keď som mala päť, čiže mám spomienky na seba, keď som bola mladšia. Babka urážlivo žartovala, smiala sa a cápala ma pritom po ruke. Bola chorá a nie vždy pri zdravom rozume. Keď jej zatemnilo myseľ, bola plachá a podlizovala sa. Myslela si, že býva u cudzích ľudí a snažila sa nám zapáčiť. Keď sa jej rozjasnilo v hlave, bola opäť ženou, ktorou mnoho rokov bola a aj zostávala – hlavou rodiny. Zvykla si, že ju poslúchajú, a vyžadovala poslušnosť.

Aj ja som bola často chorá, stále som bola nachladnutá. Málokedy som vychádzala von. V mojich spomienkach je vždy šero. Naproti nášmu domu sa pomaly stavia dom, ktorý nás oberá o svetlo. V pravom rohu je pianíno, ktoré mi kúpili na čas, keď budem staršia. Mama dúfala, že sa na ňom raz naučím hrať. V ľavom rohu je televízor. Funguje, ale obraz nie je jasný, zrní a zdá sa čiernobiely.

Televízor je obrovský alebo sa mi aspoň taký vidí, má vypuklú striebrosivú obrazovku z hrubého skla. Prach ho priam až miloval. Prisúvala som si stoličku, štverala sa na ňu a prstom som sa dotýkala obrazovky. Bolo to, akoby

som sa jemne-jemnulinko dotýkala motýlích krídel. Mama vravela, že je to statická elektrina.

Čakala som na svoj povolený pôžitok večer. Mal ísť večerníckový program *Dobrá noc, detičky!* Rozprávali si tam dve bábkky, prasiatko Kroch a zajko Stepaša, a nasledovala rozprávka. Mala som rada kreslené rozprávky, ale občas bývala rozprávka s postavičkami z plastelíny alebo s bábkami. To mi pripadalo ako nemožné mrhanie kúzlom televízora. S bábkami som sa vedela hrať aj sama.

Všimla som si, že mama zapína televízor skôr, ako bol čas večerníčka. Prišla z práce, zavesila si kabát na vešiak a ešte obutá si sadla na gauč. Pár minút nechala odpočinúť nohám, potom vstala a odvliekla sa zapnúť televízor. Dávali seriál o dospelých alebo správy.

Tie som nenávidela a nechápala som, ako ich niekto môže pozeráť dobrovoľne. Obraz bol nezreteľný a šumel. Ľudia kričali, niekam išli, občas ukazovali rovnakých hlásateľov s rovnakými intonáciami. Nerozumela som, čo hovoria. Mama pozerala a mlčala. Bola veľmi unavená.

Postupne som začala chápať, čo sa deje. Jedného dňa mi mama povedala, že predtým sa naša krajina volala ZSSR a teraz sa volá Rusko. V ZSSR bolo lepšie, jedla bolo veľa a ľudia boli dobrí. Teraz je to inak. Neskôr som sa dozvedela, že mama bola vedkyňou, chemičkou, ale teraz jej tam, kde pracovala, neplatia,* a preto pracuje ako upratovačka,

* V 90. rokoch v čase ekonomických reforiem dochádzalo k systematickému a hromadnému nevyplácaniu peňazí. V roku 1996 v centrálnych častiach Ruska zadržovali mzdu až 49,3 % pracujúcim, na periférii až 69 %. Inflácia bola katastrofická. Len za rok 1992 narástli ceny 26-krát. (V texte sa nachádzajú rôzne druhy poznámok pod čiarou. Tam, kde sa neuvádza autorstvo, ide o poznámky autorky či redakcie originálu. [pozn. prekl.])

učiteľka a ešte aj perie plienky u mňa v škôlke. Preto je taká unavená a nehrá sa so mnou a neobjíma ma tak často, ako chcem. Spýtala som sa, kto môže za to, že ZSSR sa zmenil na Rusko. Mama odvetila, že Jelcin. A kto je to Jelcin? Prezident. A čo je prezident? Najhlavnejší človek v krajine.

Mama mi ho ukázala v správach. Hlavný človek bol starý, nepekný a mal obrovskú hlavu. Nerozumela som mu. Mrmlal ako moja babka, keď bola chorá, naťahoval slová.

Pozerala som naňho a myslela si v duchu: To ty môžeš za to, že je mama taká unavená. Že „vlečie nohy“, že chodí ako starena. Že sa so mnou nehrá a neobjíma ma toľko, koľko chcem. Že predtým boli ľudia dobrí a žili v ZSSR, ale teraz žijeme v Rusku a Rusko je horšie.

Keď sa na obrazovke zjavoval Jelcin, mračila som sa a hovorila: je zlý. A mame to občas vyčarilo úsmev na tvári. Začala som pozerat správy s mamou a nadávala na Jelcina, aby som videla jej úsmev.

Z času na čas k mame chodili jej spolužiaci z vysokej. Sedeli v kuchyni a ja som sa motala okolo. Keď niekto spomenul Jelcina, nastražila som uši. A počas ďalšej pauzy v rozhovore som dodala, že Jelcin je zlý. Dospelí sa smiali. Hovorili: „Tvoja dcéra je už veľká.“ Dospelí mi povedali, že Jelcin je ešte aj opilec. Začala som teda hovoriť, že Jelcin je zlý ožran. Dospelí sa smiali aj na tom.

Spriberúdajúcim vekom som chápala zo správ čoraz viac. Baníci búchali prilbami po moste v Moskve.* Mama im posielala peniaze, hovorila, že hladujú. Čečenci bojovali s Rusmi. Čečencov som sa bála, myslela som, že sú to

* V roku 1998 baníci, ktorým prestali vyplácať mzdy, blokovali železnice a štrajkovali pred úradom vlády. Dožadovali sa odstúpenia prezidenta Jelcina.

hroziví zloduchovia s bradami, skoro ako piráti – priala som si ich uvidieť na vlastné oči. A ešte boli banditi. Tých som nevidela, ale počula. Občas sa pod oknami strieľalo. Mama mi vtedy hovorila, aby som išla od okna preč.

Keď som mala päť rokov, dozvedela som sa, že všetci zomrieme. Aj mama. O trochu neskôr som si predstavila, že mama môže zomrieť nie na starobu niekedy v budúcnosti, ale každú chvíľu, kvôli banditom. Začala som mať strach z večerov. Večer je zlo bližšie, tma mu razí cestu. Sadla som si zakaždým na okno a hľadela do tmy. Verila som, že môj pohľad mame osvetľuje cestu domov, že ju chráni. Občas ma ten strach zmohol. Vtedy som si vzala plechovú škatuľku s gombíkmi a preberala som ich ako poklady. Gombíky ma trochu chránili pred strachom.

Keď som bola v tretej triede, banditov som uvidela zblízka. Nešla som domov po ulici, ale skratkou, cez dvory. Mama mi to zakazovala, ale ja som chcela byť čo najrýchlejšie doma. Zbadala som troch ľudí a ešte jedného, ten bol od nich trochu ďalej. Pamätám si, že mali na sebe čierne kožené kabáty, ale to som si asi primyslela až potom. Jeden z tých troch nadával, druhý potom vytasil pištoľ, malú a veľmi-veľmi čiernu. Šibla som do najbližšieho vchodu a vyčkala som výstrely. Boli len dva. Potom som počkala ešte chvíľku a vyzrela som spoza rohu. Muž, ktorý stal obďaleč, ležal schúlený na zemi, za uchom mal červené. Banditi nikde. Obišla som toho muža širokým oblúkom a rozbehla sa domov. Mame som nič nepovedala. Vedela som, že od rozrušenia sa môže zastaviť srdce, a ja som celým svojím malým telíčkom chcela, aby žila.

Kvôli Jelcinovi sa zjavili banditi aj tma za oknami, aj dlhé večery čakania na mamu, kým sa vráti z práce, aj to, že nemáme peniaze – teraz už som vedela, čo sú peniaze a akú

majú hodnotu. Doma sme niekedy nemali čo jesť. V deviatich rokoch som začala spievať v zbore, občas sme vystupovali po nemocniciach a kultúrnych domoch. Za koncerty nám platili, obyčajným speváčkam tridsať, sólistkám šesťdesiat rubľov. Chcela som sa stať sólistkou. Za šesťdesiat rubľov bolo vtedy sedem bochníkov čierneho chleba.

Pýtala som sa mamy, že ak bol ZSSR takou dobrou krajinou, prečo ju nezachránili. A mama vravela, že ich oklamali. Oklamal ich Jelcin.

Od tej chvíle som pozerala správy so zúrivou zlosťou. Čakala som, kedy Jelcin zomrie. Určite to bude v správach.

Lenže on nie a nie umrieť. Mreli iní ľudia. V tých rokoch boli pohreby bežné, na náš dvor z času na čas vynášali rakvy omotané červenou látkou. Zakaždým som podišla k susedom a spýtala som sa: Prečo umrel? Prečo umrela? Ľudia zomierali na otravu alkoholom, vešali sa, hynuli v prestrelkách, zabíjali ich počas lúpežných prepadnutí, zomierali v nemocniciach, kde neboli lieky ani personál. Zato moja mama žila, chránila som ju pohľadom. Občas som sa dohadovala s Bohom. Hovorila som mu: Ak mama zomrie, odídem žiť do lesa a čo potom budeš robiť?

A keď som bola siedmačka, Jelcin urobil toto: Na Nový rok, keď sme s mamou sedeli za slávnostne prestretým stolom, povedal z obrazovky: „Som unavený. Odchádzam.“ A prestal byť prezidentom. Hotový novoročný zázrak. Mama plakala, smiala sa a volala kamarátom a ja som si pomyslela: „A je to tu.“ Teraz sa začne nový život.

O pol roka boli voľby. Vyhral Putin. Jelcinovi sa nepodobal ničím – bol mladý, športový typ, mal jasný pohľad. Jediný zapamätateľný rys na jeho tvári boli oči. Mal zvláštny hlas. Znel, ako keby sa stále musel ovládať, aby nezačal vrčať. Zato keď sa usmieval, všetci okolo sa tešili.

Mama za Putina nehlasovala. Vravela, že je kágebák. Vedela som, kto sú kágebáci, dvaja mali byty na našom schodisku. Šialene podozrievaví, neprijemní ľudia a veľa pili. Nepriatelili sme sa.

V deň volieb som vyšla von na dvor. Ľudia sa vracali z volebných miestností a navzájom sa pýtali – hlasovali ste za Putina? Aj ja. Pýtali sa aj mňa – na mamu. Hovorila som, že nie, my sme za komunistov, a chlapci z dvora mi povedali, že komunisti sú už dávno v hrobe. Skoro sme sa pobili.

Ľudia verili, že ich Putin ochráni. V niekoľkých mesiacoch pred voľbami vyleteli do vzduchu paneláky. Naučili sme sa slová „teroristický útok“. Muži z nášho domu po nociach strážili, aby nám nezamínovali pivnicu. Putin vyhlásil, že všetkých teroristov treba jednoducho zabiť a potom domy prestanú vyletovať do vzduchu. Začal novú vojnu v Čečensku. Ja som začala umývať podlahy. Bola som už skoro dospelá a chcela som zarábať, aby mama nebola taká unavená. Bývala som taká uťahaná, že som prichádzala domov a robila to, čo mama: sadala som si ešte v topánkach na gauč, aby som dala odpočinúť nohám. Mama nenamietala.

Televízor bol na tom čoraz horšie, cez čiernobiely šum sme už nevedeli rozoznať tváre. Začala som čítať noviny, mali sme ich v školskej knižnici. Zamilovala som si ich – obraz sa nemenil a počas čítania som mohla rozmýšľať. Potom som sama šla pracovať do novín. Platili tam podobne ako za umývanie podláh. Písala som o podvodoch s lístkami na autobus, o poliklinike pre mladistvých, o skinheadoch, ktorí sa objavili u nás v meste. Bola som hrdá, že píšem o dospeláckych témach, a pokladala som sa za novinárku.

Potom som si raz náhodou kúpila *Novuju gazet*u. Otvorila som si článok o Čečensku. Písalo sa v ňom o chlapcovi,

ktorý zakazoval mame počúvať v rádiu ruské pesničky, pretože ruskí vojaci mu odviedli otca a vrátili im ho mŕtveho s odrezaným nosom. V článku sa spomínali slová „vyčistenie“ a „filtračné stredisko“. V dedine Mesker-Jurt vojaci zabili tridsaťšesť ľudí. Jedného muža ukrižovali a prebili mu klincami dlane (prežil). Pod článkom bola podpísaná Anna Politkovská.

Zašla som do krajskej knižnice a vypýtala si súbor výťažkov novín *Novaja gazeta*. Hľadala som články Politkovskej a čítala. Mala som pocit, akoby sa mi dvíhala teplota; chytala som sa za čelo, ale bolo studené, vlhké, mŕtve. Pochopila som, že o svojej krajine neviem nič. Že v televízore mi klamali.

S týmto vedomím som chodila niekoľko týždňov. Čítala som, prechádzala sa v parku, znova som tam chodila čítať. Chcela som sa o tom porozprávať s nejakým dospelým, ale dospelí neboli nikde – televízoru verili všetci.

Na *Novuju gazet*u som sa hnevala. Zobrala mi pravdu, ktorej verili všetci, a svoju som nikdy nemala. Vrela som si, mám štrnásť a som ako dajaký invalid.

Potom som sa rozhodla, že v tých novinách musím pracovať.

A o pár rokov sa mi to naozaj aj podarilo.

„Putin už dávno hrá, len toho Medvedeva musíme furt vyberať“

8. mája 2008

V súvislosti s inauguráciou* zaviedli v Kremli špeciálny režim už 6. mája o 11.00. Kremľ sa prestal podobať sám na seba – namiesto zvyčajných hlúčikov turistov s fotoaparátmi chodia po dláždenej ceste vojaci, čudní ľudia v čiernych oblekoch, hudobníci v smokingoch a zboristky. Je deň pred inauguráciou a sprievod, zbor i orchester majú posledné skúšky. Hlavná generálka je však pre televízie.

Uvedenie nového prezidenta do funkcie bude snímať šesťdesiatdeväť kamier. Budú snímať zo zeme, z pliec a brúch kameramanov, ďalšie budú brať námestie z veží. Prvý kanál bude filmovať z vrtuľníkov. A belgickej televízii po zdĺhavom procese odsúhlasovania dovolili zavesiť kamery na laná natiahnuté nad kremel'skými múrmi.

V Kremli sa skúša už od konca apríla. Prvý kanál je utáborený na Sobornom námestí už týždeň. Niekoľko áut, stanovný štáb. V štábe majú internet, teplú vodu, salámu a instantné rezancové polievky. Na stenách visia obleky (všetci tí a tie, čo sa aj náhodou pritrafia do záberu, musia vyzeráť primerane k danej chvíli), oznamy, časové rozpisy skúšok. Nakrútili už sto hodín päťdesiatminútovej inaugurácie

* Ústava Ruska prezidentovi zakazuje zastávať úrad dve funkčné obdobia po sebe. V roku 2008 Vladimir Putin po dvoch obdobiach podporil na prezidentských voľbách kandidatúru Dmitrija Medvedeva. Medvedeva zvolili za prezidenta a Putin sa stal predsedom vlády. V roku 2012, keď Medvedevovi vypršalo prezidentské volebné obdobie, on a Putin oznámili rošádu. Šéfom vlády sa stal Medvedev a za prezidenta zase zvolili Putina.

z rôznych uhlov. Putin prechádza popred sprievod, potom prechádza Medvedev, ceremoniál vo Veľkom kremelskom paláci, obaja prezidenti vychádzajú a prednášajú prejavy – znova a znova dookola.

Plán pohybu kamier je vlastne jednoduchý. Sú dve hlavné postavy. Putin vyjde z jednej budovy a vykročí k druhej. Potom vystúpi po pravom schodisku Veľkého kremelského paláca. O čosi neskôr sa Medvedev v kolóne áut pohne od Bieleho domu smerom do Kremľa a vojde druhým vchodom. Stretnú sa až vnútri. Po ceremoniáli zídu spolu k nastúpeným vojakom.

Na Sobornom námestí sa motá asi päťdesiat ľudí – režiséri, novinárky, kameramani, montéri, ochrankári, vojaci. Nikto nemá menovky, za týždeň skúšania sa už všetci poznajú. Ľudia z televízie bezpodmienečne poslúchajú mladých mužov s priesvitnou rúrkou za uchom. Všetci – kameramani, ochranka aj vojaci – komunikujú cez vysielacky. Niektorí kričia „Samopalníkov preč zo záberu!“, ale nič sa nestane.

V sprievode pred Veľkým kremelským palácom bude deväť čiat. Na námestie práve baletným krokom vychádza tridsať vojakov, ktorí vyznačujú prvú a poslednú líniu, a generálmajor. Vojaci majú ťažké kabáty a generálmajor je v tvári úplne bez výrazu. „Ešte dobre, že je chladno,“ vraví kameraman vedľa mňa. „Predvčerom jeden mladý cez skúšku skolaboval z tepla.“

Medzi vojakmi sa motajú asi desiaty kremelskí pouliční zametači. Majú netypicky slovanský vzhľad a krásnu zelenú rovnošatu. Na námestí nie je ani smietka a vyzerá to, že umyté sú ešte aj dlažbové kocky, no zametači sa kefami predsa len snažia čosi vyšparčať z medzier medzi kockami. Medzi nimi chodí nejaká tetka v obleku a z času na

čas vykrikuje: „Námestie sa musí lesknúť!“ „Tak prečo nedoniesli vysávač?“ šomrú zametači. „Nedovolili ho,“ kývne tetka hlavou smerom k ochrankárom.

„Zametači, rýchlo preč! Kde sú prezidenti?“ pýta sa Nataša, chudá žena v džínsoch, ktorá režíruje pohyb kamier.

„Prezidenti“, štatisti z prezidentovej ochranky, postávajú neďaleko. Putina hrá počerný muž v plášti, ktorého s originálom spája jedine nenápadnosť. „Medvedev“ je kučeravý mladučký junák s priesvitným káblikom v uchu a nesmierne prefíkanou tvárou. „Veď sa vôbec nepodobajú!“ namietnem. „Hlavne, že sedí výška, na centimeter. Aby sa mohli naštelovať kamery,“ vysvetľuje technik Loša, ktorý rozkladá prístrešok proti dažďu pre kameramanov. „Putin‘ hrá už dávno, len toho ‚Medvedeva‘ musíme furt vyberať a už toho máme po krk.“

„Putin, poďme!“ zvolá Nataša. Ochrankár sa nenáhlym prezidentským krokom začal hýbať pomimo nastúpeňného zástupu. Za chrbtom prvého radu vojakov sa rovnomerne s „Putinom“ posúva kamera, ktorú má kameraman upevnenú zboku na špeciálnej plastovej veste. Kameramana zozadu (pre stabilitu) oblapil okolo pása asistent a obaja krok za krokom cúvajú dozadu, opatrne a rýchlo. Putin dôjde ku schodisku s červeným kobercom a začne stúpať hore. Kameraman sa pomaly prehýba dozadu, aby Putina udržal v strede záberu. „Pohla sa kamera! Ešte raz!“

Potom sa nacvičuje „odchod z ceremonálu“. „Prezidenti“ sa snažia kráčať naraz, ale znova sú všetci nespokojní. „Dvadsať! Dvadsať krokov! Ešte raz!“ „A si si istá, že Medvedev má byť naľavo od Putina?“ pýta sa Nataše iný režisér. „Nevymeníme ich?“ „Som si istá. Znova!“ Potom sa režiséri dlho hádajú o tom, kam položiť honosný pozlátенý pult, na ktorom bude zajtra spočívať prezidentov prejav. Sporia sa

o päťdesiat centimetrov, ktoré sa podľa všetkého významne podpíšu na celkovom obraze.

K štatistom nakoniec rázne pripochoduje generálmajor a drmolí: „Súdruh prezident, prehliadka pri príležitosti uvedenia prezidenta Ruskej federácie do úradu je pripravená.“ Zasalutuje. „Putin“ sa zahľadí na najbližšiu kameru a pár minút potichu pohybuje perami. To je rozlúčková reč odchádzajúceho prezidenta. Kameramani sústredene filmujú.

Kým sa vymieňa osvetlenie, „prezidenti“ stoja na schodisku a s veľmi dôležitým výrazom pozerajú na vojakov. „Dobre, že nebude svietiť slnko,“ utrúsi „Putin“. „Potom žmúriš a máš neprijemnú tvár. Takto sa len tak v pohode môžeš pozerat.“ „Uhm,“ pritakáva „Medvedev“.

Priženie sa k nim režisérka a desiatykrát im vysvetľuje, kto kam ide a ktorá kamera bude kedy snímať. Ochrankári ju veľmi pozorne počúvajú. Práve oni totiž budú objasňovať všetky podrobnosti skutočnému Putinovi a Medvedevovi.

„Dúfam, že im to normálne vysvetlia,“ mrmle Loša. „Aj na Ekonomickom fóre v Petrohrade sa donekonečna skúšalo a skúšalo, kulisy na mieste, spravilo sa klzisko, všade ochranka, kamery. No a keď Putin vystúpil z auta, hovoria mu, že treba ísť popred kamery tak a tak. A on im na to: „Načo pôjdem dookola?“ A pustí sa rovno cez to klzisko, po ľade. Sekuriťáci sú z toho pať, my tiež...“

„A čo ak si Putin kýchne?“

Loša sa na mňa nechápavo pozrie.

„Alebo sa Medvedev zasekne. Rovno v priamom prenose...“

„No tak práve pre takéto prípady,“ hrdo vyhlási Loša, „sa priame prenosi z podobných podujatí vysielajú s malým časovým posunom.“

Čo to tu teda máme? Všetci sú ako na ihlách, či sa náhodou niekto nepotkne na zákernom kobercovom záhybe, či z kríkov nevyskočia nejakí extrémisti, či sa prezident nezasekne počas prísahy... ale tento film bude mať v každom prípade dobrý koniec. Tak čoho sa bojíme?